

10. Копусь О.А. Перифрази у творах О.Гончара: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова" / О.А. Копусь. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/5124.html>
11. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (Проблема языкового изменения) [Электронный ресурс] / Э.Косериу – Режим доступу: http://www.classes.ru/grammar/150.new-in-linguistics-3/source/worddocuments/_1.htm
12. Левченко В.О. Експресивність композит у газетно-публіцистичних текстах (за матеріалами англійської мови) [Електронний ресурс] / В.О. Левченко – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apfil/2011_1/Index.htm
13. Мазурик Д.В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 "Українська мова" / Д.В. Мазурик. – Львів, 2002. – 212 с.
14. Москвина М.А. Лексико-фразеологические инновации в публицистике конца ХХ – начала ХХІ века: семантика, стилистика, прагматика: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.01 "Русский язык" / М.А. Москвина. – Волгоград, 2008. – 25 с.
15. Омельковець Р.С. Способи номінації західнополіських найменувань лікарських рослин: семантична деривація як наслідок метафоричних перенесень [Електронний ресурс] / Р.С. Омельковець. – Режим доступу: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today/1619-omelkovets-rs>
16. Регушевський С. Перифраз / С. Регушевський // Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2000. – С. 435.
17. Русановська Т.В. Вторинна номінація у творенні комічного (на матеріалі сленгових соматизмів сучасних української й німецької мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Т.В. Русановська. – К., 2010. – 23 с.
18. Стратулат Н. В. Нові значення у словнику української мови як результат семантичного процесу метафоризації (на матеріалі тлумачного словника в 20-ти томах) / Н.В. Стратулат // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2011. – Випуск 6. – С. 448-455.
19. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / [авт.-уклад. Селіванова О. О.]. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Тропіна Н.П. Семантична деривація в сучасній російській мові [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.02 "Російська мова" / Н.П. Тропіна. – К., 2004. – 36 с. – Режим доступу: <http://dissert.com.ua/contents/5751.html>
21. Фосслер К. Позитивизм и идеализм в языкознании / Карл Фосслер // Хрестоматия по общему языкознанию / [сост. Л. П. Иванова]. – К.: Освіта України, 2008. – С. 347-359.
22. Чемеркін С. Публіцистичний стиль української мови в інтернеті: диференційні ознаки [Електронний ресурс] / С.Чемеркін. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1417&search=%D0%A7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%BD>
23. Шанский Н.М. Русский язык: Лексика. Словообразование / Шанский Н. М. – М.: Просвещение, 1975. – 238 с.

УДК 811.161.2'373:81'38

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Стишов О.А., д. філол. н., професор

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

Статтю присвячено аналізу основних тенденцій розвитку лексичного складу української мови початку XXI століття на матеріалі мови мас-медіа – глобалізація / автохтонізація, деколонізація, пуризація, окнижнення/орозмовлення, субстандартизація, безобразність/образність, антропоцентризм та ін.

Ключові слова: тенденція, чинник, словотворення, запозичення, варваризація, актуалізація, інтелектуалізація, економія, мода.

Стишов А.А. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЛЕКСИЧНОГО СОСТАВА УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА НАЧАЛА XXI ВЕКА / Украинский языково-информационный фонд, Украина.

Статья посвящена анализу основных тенденций развития лексического состава украинского языка начала XXI века на материале языка масс-медиа – глобализация / автохтонизация, деколонизация, пуризация, окнижнвание / оразговарнивание, субстандартизация, безобразность / образность, антропоцентризм и др.

Ключевые слова: тенденция, фактор, словообразование, заимствование, варваризация, актуализация, интеллектуализация, экономия, мода.

Styshov A. THE PRINCIPAL TRENDS OF THE UKRAINIAN WORD STOCK DEVELOPMENT OF THE EARLY XXI CENTURY (ON THE MATERIALS OF MASS MEDIA) / Ukrainian Lingua-Information Fund, Ukraine.

The article is devoted to the analysis of the principal trends of the Ukrainian word stock development of the early XXI century in the language of the mass media, such as globalization / autochthonisation, decolonization, purification, intellectualization / colloquialisation, substandardization, non-imagery / imagery, anthropocentrism etc.

Key words: trend, factor, word building, borrowing, barbarization, actualization intellectualization, economy, fashion.

Українська мова початку XXI ст. як функціонально динамічна і відкрита система перебуває в процесі розвитку, зазнаючи істотних кількісних і якісних структурних, семантичних, стилістичних та інших змін. Як і в попередні періоди свого “життя”, найбільш піддатливим до таких змін із-поміж усіх рівнів є лексичний.

Розвиток словникового складу, його словотвірні, семантичні, стилістичні та інші особливості завжди викликали й викликають значний інтерес лінгвістів. Проблемам особливостей виникнення і поповнення, виявлення та оцінки мовних інновацій, активізації й пасивізації, орозмовлення й жаргонізації та іншим процесам української лексики кінця XX, а почасти й початку XXI ст. присвячено праці Д.Баранника, В.Чабаненка, О.Тараненка, К.Городенської, Н.Клименко, Є.Карпіловської, Б.Ажнюка, Л.Мацько, О.Сербенської, Л.Ставицької, Л.Струганець, А.Нелюби, Ж.Колоїз, Г.Вокальчук, Г.Віняр, Д.Мазурик, Н.Шовгун, М.Бондар, С.Лук’яненко та багатьох ін. учених. Серед зарубіжних мовознавців, які студіювали різні шари лексики в слов’янських мовах, варто назвати роботи О.Земської, О.Дуліченка, Л.Ферм, С.Алаторцевої, О.Лукашанця, К.Вашакової, Ц.Аврамової, О.Мартінцової, К.Вачкової, К.Гутшмідта, І.Онхайзер та ін.

На жаль, поки що, крім монографії М.Навальної [5], бракує комплексних досліджень стану словникового складу української мови початку XXI ст. Тому основна мета нашої статті – розширити й поглибити вивчення названої вище лексики, ввести до наукового обігу нові цікаві факти та явища, одиниці, представити вмотивований аналіз та класифікацію відповідних лексико-семантичних тенденцій і процесів, дати їм належну оцінку на матеріалі мови українських ЗМІ початку XXI століття.

Матеріалом для дослідження слугували численні неологічні, відомі здавна, а нині актуалізовані та розмовні й субстандартні одиниці (понад 3000 слів), зафіксовані у сучасній публіцистиці – газетах, журналах, програмах і передачах радіо й телебачення, а також Інтернет-виданнях (2001 – 2012 рр.).

Зібраний значний фактичний матеріал та його ґрунтовний аналіз дає підстави твердити, що лексична система української мови початку XXI століття й надалі розвивається переважно в руслі тенденцій, чинників і процесів, які було започатковано в кінці минулого століття. Правда, до останніх додалися й деякі нові. Так, серед головних тенденцій виділяємо такі, як: глобалізація/автохтонізація, деколонізація, пуризація, окнижнення/орозмовлення, субстандартизація, безобразність/образність, економія, антропоцентризм, мода тощо. Звичайно, що в руслі останніх, більш загальних і домінантних, засвідчено також вияв інших, менш помітних, проте досить дієвих і вагомих (про них ітиметься далі). Варто наголосити, що рушіями названих вище тенденцій виступають ряд чинників як позамовного, так і внутрішньомовного характеру, що виявляються здебільшого комплексно, у взаємопереплетенні й взаємодії. Відчутне посилення зазначених тенденцій, на нашу думку, можна пояснити факторами як екстралінгвального характеру – утвердження незалежності України, “помаранчева революція”, зростання національної свідомості у пересічних громадян; використання української мови у статусі державної, піднесення її соціального престижу; безперечно, вони сприяли зростанню її ролі, розширенню її функцій у соціумі; загальна розкутість і демократизація, політичний плюралізм; усунення цензури й самоцензури; подальше розширення міжнародних політичних, економічних, культурних та ін. контактів, інтенсивні міграційні процеси, туристичний обмін; науково-технічний розвиток, особливо впровадження нових інформаційних технологій; зміна мовних смаків і моди та ін.), так і інтралінгвального – системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; відродження і збагачення питомих структурних ознак національної мови, дещо нівельованих у радянську епоху; тенденція

до інтеграції елементів мови; принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів; надання переваги більш експресивним мовним формам; дія аналогічних тенденцій – порядку, що сприяли її подальшому розвитку, набуттю новизни.

В аналізований період українська мова зазнала активних змін як система і як засіб комунікації. Засвідчено подальше кількісне і якісне збагачення та перегрупування її словникового складу. Головними джерелами поповнення лексичної системи літературної мови виступають: словотворення на основі власних і запозичених ресурсів; зовнішні запозичення; семантична деривація; актуалізація окремих груп лексики; внутрішньомовні запозичення – колоквалізми (позанормативні розмовні одиниці), різноманітні жаргонізми, деякі елементи арго, діалектизми. “Процес народження нової номінації відзначається закономірною двоступеневістю, – слушно зауважує В.Жайворонок, – суб’єктивацією нового найменування у мовній свідомості колективу, а згодом об’єктивацією його в словнику, галузевому чи загальномовному” [4, с. 35].

Характерно, що на початку XXI століття в українській мові (як і в кінці XX) активно діє тенденція, яку більшість лінгвістів називає **глобалізацією**. З останньою пов’язані процеси, які найбільш виразно виявляються на лексичному й словотвірному рівнях. На ці процеси істотно впливають насамперед демократичні перетворення, лібералізація, відкритість сучасного суспільства для міжнародних зв’язків, економічні й політичні важелі, різноманітні спортивні форуми, міграція населення і робочої сили, розвиток туризму, поширення світової моди тощо.

Передусім, це входження значного корпусу нових іншомовних слів, тобто активне запозичення багатьох інтернаціоналізмів і європеїзмів переважно для заповнення лакун у терміносистемах на позначення нових понять, а також інших важливих реалій. Серед них істотно домінують нові входження з англійської мови (переважно її американського варіанта), оскільки остання дедалі більше набуває ознак і статусу всесвітньої: *селебрیتی* (з англ. *celebrity* – відома особистість) “прославлена, часто згадувана людина”, *га’джет* (з англ. *gadget* – пристосування) “портативний технічний пристрій або засіб, що поєднує в собі високі технології й цілком реальне практичне використання”, *брендинг* (з англ. *branding* – сортування) “маркетинговий процес, пов’язаний зі створенням та розвитком бренду”, *скайсерфінг* (з англ. *skysurfing*) “парашутні стрибки з лижкою на виконання різноманітних фігур у вільному падінні”, *буккросер* (з англ. *bukkröser*) “той, хто бере участь у програмі з обміну книгами” та ін. Кількісно меншу частину становлять запозичення-інновації з інших європейських мов: *смигель* “професійний знавець вин, який представляє їх споживачам” (із фр. *sommelier*), *шokolodьє* (із фр. *shokoladye*) “фахівець із виготовлення шоколаду та продукції з нього”, *бариста* “фахівець із приготування кави (здебільшого експресо)” (з італ. *barista* – букв. “людина, яка працює за стійкою в барі”), *катеначо* “тактична схема у футболі, яка робить акцент на обороні та використанні тактичних помилок суперника” (з італ. *catenaccio* – засув, клямка), *тангейро* “виконавець танго” (з ісп. *tanheyro*), *омбудсман* (із швед. *ombudsman*), а також із деяких несвропейських мов: *гагаку* “жанр японської класичної оркестрової музики, що виконується під час офіційних прийомів, урочистостей в імператорській родині, а також на релігійні свята” (із яп. *gagaku*, букв. *витончена музика*), *анорак* “легка вітроззахисна куртка з капюшоном, яку одягають через голову” (з ескімос.) тощо.

Із-поміж таких одиниць найінтенсивніше збагачують основний лексикон національної мови новозапозичення, що мають інтернаціональний характер і представляють термінологічні підсистеми, зокрема такі: а) науково-технічну, у якій істотно домінують спеціальні слова мікропроцесорної та обчислювальної техніки, комп’ютерних технологій: *айпад/айпед* “Інтернет-планшет, який випускає компанія Apple”, *аватар* “невелике зображення (картинка або фотографія), віртуальний образ, який користувач форуму або блогу розміщує разом із ніком”, *геймер* “людина, яка захоплюється комп’ютерними іграми”, *месенджер* “програма миттєвого обміну повідомленнями – MSN, YAHOO, ICQ”, *нуклеосинтез* “процес утворення ядер атомів хімічних елементів під час еволюції Всесвіту”, *блендер* тощо; б) суспільно-політичну й соціологічну: *астротурфінг* “штучне керування громадською думкою”, *аномія* “морально-психологічний стан індивідуальної і громадської свідомості, який характеризується розкладанням системи цінностей, зумовлений кризою суспільства, протиріччям між проголошеними цілями й неможливістю їх реалізації для більшості”, *споуксмен* “представник якої-небудь офіційної особи, який публічно висловлює його позицію з тих чи інших питань”, *дауншифтер* “той, хто переміщується із престижного соціального середовища в менш престижне” та ін.; в) соціально-економічну: *банкінг* “керування банківським рахунком через мобільний телефон або через мережу Інтернет”, *ф’ючерс* “вид угоди на фондовій біржі, що проводиться на ще не виготовлений товар”, *ресейлер* “перепродавець товарів чи послуг, який отримує прибуток на різниці в цінах”, *баєр* “людина, яка займається закупівлею за кордоном брендового одягу від модних бутиків” тощо; г) спортивну: *вотенбординг* “вид водного спорту: стоячи на спеціальній дошці й тримаючись за фал, прикріплений до катера, що йде попереду, спортсмен здійснює акробатичні стрибки, перевороти й т. ін.”; *даунхіл* “швидкісний спуск на гірських велосипедах, одне із найяскравіших і найекстремальніших занять у світі спорту”, *кліф-дайвінг* “акробатичні стрибки з висоти у воду”, *кік-аеробіка* та ін.; г) культури і мистецтва: *ф’юзж* “напрямок у джазі, для якого характерне поєднання різноманітних засобів музичної виразності”, *інді-поп* “будь-яка альтернативна м’яка музика з елементами “класичного” попу або поп-року”, *брейкдансер* “той, хто танцює брейк”, *фронтмен* “лідер музичного гурту, до

поведінки якого як на сцені, так і в повсякденному житті, уподобань і особистого життя привертається найбільша увага з боку прихильників та ЗМІ”, *бек-вокаліст* “виконавець бек-вокалу” та ін.

Стимулюють процес входження іншомовних слів у національну мову потреби стилістичного розмежування лексем, уживаних у загальнономовній і вузькоспеціаліській практиці: терміни й номени мають бути позбавлені будь-яких конотацій і неоднозначного сприйняття, що є перевагою іншомовних запозичень. Крім того, значна кількість лексичних інновацій завдяки інтенсивному вживанню в мові ЗМІ поступово з вузькоспеціалізованої сфери функціонування стає надбанням широкої мовної практики і літературної мови загалом.

Важливу роль у процесах поповнення лексичного складу сучасної української мови відіграє вплив на питоме словотворення іншомовних дериваційних ресурсів. Засвоєння значного корпусу нових іншомовних слів веде до того, що більшість із них невдовзі стають вершинами словотворчих гнізд, тобто збагачують кількість твірних основ української мови. Характерно, що серед останніх немало ключових слів доби: *Інтернет*, *піар*, *екологія*, *терапія*, *веб* “глобальна мультимедійна система, що використовує Інтернет як середовище для передавання інформації та комп’ютерних комунікацій”, *блог*, *ВІП/ВІР* та ін. Від таких і подібних слів, які стають словотвірними вершинами (передусім новозапозичень переважно з американського варіанта англійської мови), утворилися цілі словотвірні ланцюжки, які активно поповнюються і розширюються в сучасній українській мові, пор.: *терапія* – *віцетерапія*, *кольоротерапія*, *глинотерапія*, *словотерапія*, *лінгвотерапія*, *спелеотерапія*, *шокотерапія*, *арт-терапія*, *німмотерапія*; *блог* – *блоговий*, *блогер*, *блогерка*, *блогерський*, *блогерство*, *блогосфера*, *блогосферний*; *дрес-код* – *дрес-кодовий*, *дрес-кодник*. Напр.: *У дітей з травматичними переживаннями, сімейними конфліктами, з проблемами у спілкуванні глинотерапія допомогла відновити позитивний емоційний фон, активізувала життєві сили. ditku.org*; *Японська блогерка та фотограф Натсумі Хаяші вирішила створити серію знімків під назвою “Щоденна левітація”. inspired.com.ua/photography/daily-levitation*; *Нагадаємо також, що саме Анатолій Толстоухов видав “дресс-кодовий” наказ від 4 жовтня. Згідно з ним, службовцям секретаріату Кабінету міністрів України рекомендується при виборі робочого одягу віддавати перевагу синьому і сірому кольору і не перебувати на роботі в одному і тому ж костюмі два дні поспіль. expres.ua*. Найбільшим словотвірним ланцюжком, що розростається із неймовірною інтенсивністю (у зв’язку з потребами життя), є ланцюжок із вершиною *Інтернет* – *інтернет-аукціон*, *інтернет-запит*, *інтернет-аптека*, *інтернет-поборник*, *інтернет-запис*, *інтернет-простір*, *інтернет-піратство*, *інтернет-торгівець*, *інтернет-спільнота*, *інтернет-шахрай*, *інтернет-лікар*, *інтернет-знайомство*, *інтернет-сваха*, *інтернет-залежність*, *інтернет-приймальня*, *інтернет-злодій*, *інтернет-безпека*, *інтернет-газета*, *інтернет-видання*, *інтернет-додаток* та багато ін. Пор.: *Сьогодні в Україні склалася парадоксальна ситуація: у країні активно функціонують інтернет-видання, але юридичного підґрунтя для їхнього існування немає. pravo-media.at.ua*.

Продовжується поповнення словотворчих компонентів новими іншомовними одиницями, невідомими в попередні десятиліття ХХ століття, що поступово закріплюються в українській мові. Так, лише з початку цього тисячоліття продуктивними стають: а) аброморфеми, або лексеми-морфеми *кібер-* (*кібервійна*, *кіберпростір*, *кібератака*, *кіберзлодій*, *кібертерор*, *кібернападник*, *кіберзагроза*, *кіберцензура*), *онлайн-* (*онлайн-навчання*, *онлайн-гра*, *онлайн-переклад*, *онлайн-послуга*, *онлайн-словник*, *онлайн-торгівля*, *онлайн-кошик*), *топ-* (*топовий*, *топ-запит*, *топ-новина*, *топ-холостяк*, *топ-список*, *топ-матеріал*, *топ-клуб*, *топ-спринтер*, *топ-дивізіон*); б) префіксоїд *нано-* (*нанозарядка*, *нанопапір*, *нанометодика*, *нанокосметика*, *наноматеріал*, *наносвіт*); суфіксоїд *-їд* (*комуноїд*, *фашизоїд*, *ораклоїд*, *яндекскоїд*, *гуглоїд*). Пор. у контекстах: *За інформацією джерел [журналу “Український тиждень”], під приводом захисту національного кіберпростору в Адміністрації президента обговорюється можливість використовувати досвід Ірану та Китаю з контролю над Інтернетом. it.net.ua*; *Особливий інтерес у тисяч власників інтернет-магазинів викликала ст. 6 розділу II цього законопроекту під інтригуючою назвою “Дистанційна торгівля” (так чиновники охрестили онлайн-торгівлю) ... (газ. “Дзеркало тижня”, 09.12, 2011); Топовий варіант автомобіля [Opel Insignia Sports Tourer] обійдеться покупцям в 37 тисяч 971 євро. avtonews4all.ru*; *Саме наносвіт, який об’єднує фахівців різних наукових напрямів, дозволяє з єдиних позицій підійти до безлічі різних проблем (ДТ, 05.07, 2008); Після презентацій було доволі багато запитань від аудиторії, на котрі окрім московських яндекскоїдів ще відповідали і представники київського офісу. фута.рр.ua*.

Варто наголосити, що тенденція до глобалізації в рідній мові має і негативні сторони, оскільки не всі нові входження є виправданими з погляду структури української мови та її нормативних, стилістичних і культуромовних засад. Нерідко в низці інновацій-запозичень зовсім немає потреби: іншомовні елементи лише обтяжують мову зайвими лексичними одиницями, заступаючи або й витісняючи з ужитку наявні в словнику загальнономовні питомі лексеми, апробовані тривалою мовною практикою. Так, нам видається, що функціонування таких малозрозумілих іншомовних лексем, як *плеймейкер* “гравець спортивної (футбольної, баскетбольної та ін.) команди, який своїми вміннями, майстерними діями ініціює певні тактичні ходи й комбінації, що приносять успіх команді”, *бодигард*, *рекетиш*, *догхантер*, *корнер*, *слеклайн* і подібних, за наявності повністю ідентичних українських відповідників – *розігрувач*, *охоронець вимагач*, *собаколов/гуцель*, *кутовий*, *канатоходець* – нічим не виправдане. Тому слушною видається думка одного з українців, який

зазначив: “Як і в усякій іншій потужній мові, що має удосталь своїх ресурсів, неконтрольований наплив англіцизмів є ознакою не тільки осучаснення і розвитку, але й шкідливих метастаз” [7, с. 8].

На жаль, в останнє десятиріччя намітилася ще одна негативна тенденція – посилення варваризації. Особливо непокоїть зловживання (а в деяких ЗМІ й заміщення) переважно в писемних текстах – газетах, журналах, в Інтернеті – варваризмами в чужомовній графічній передачі: *Windows, Apple iPad, web* та ін. Напр.: *Міністр освіти Дмитро Табачник за підсумками організованого його відомством літературного конкурсу вручив його переможниці – харківської студентці Вірі Пустоваловій – планшет iPad від Apple. vidgolos.com*. Це засвідчено і в збільшенні кількості нових іншомовних літерних і звукових абrevіатур та утворень від них, серед яких переважають англіцизми, що подаються в текстах латинкою і вимовляються за англійським зразком: *PR, SMS, KFOR, Dhi* “даунхіл”, *mini-DHi* тощо. Пор.: *19-21 серпня на теренах Прикарпаття буде проходити Відкритий офіційний чемпіонат України з маунтинбайку в дисципліні Dhi. sport.if.ua/tag*.

Також, як нам видається, небажаним явищем у мові досліджуваного періоду виступає певне зловживання екзотизмами та активізація їх входження, засвоєння і навіть кодифікація порівняно з попередніми етапами розвитку української літературної мови: *гаучо, фламенко, парео, кокуси, памело, асадо* “страва зі смаженого м'яса, популярна в більшості країн Латинської Америки (Аргентині, Болівії, Чилі, Колумбії, Еквадорі, Парагваї, Перу, Уругваї і Венесуелі)”, *мілонга* “1) південноамериканський танець; 2) вечір південноамериканських танців”, *порідж* “вівсяна каша” та ін. Напр.: *Гаучо їздять верхи, носять пончо, крилаті капелюхи та пасуть овець і корів. biket.sk.ua*; *Фламенко* — така вражаюча концентрація любові, пережитих втрат, чекання, що, не знаючи мови, слухачі плачуть, відгукуючись на глибинний пошук (газ. “Дзеркало тижня”, 31.05, 2003); *Більшість виборців від Республіканської партії в американському штаті Айова, де напередодні тривали перші перед президентськими виборами збори – кокуси, підтримала колишнього губернатора штату Массачусетс Мітта Ромні. www.experts.in.ua/*.

Переконливо засвідчено, що в українській мові початку ХХІ століття потужним глобалізаційним впливом активно протистойть у багатьох аспектах тенденція до **автохтонізації** (її ще називають **націоналізацією**) – відродження й розвиток питомих мовних явищ та одиниць, боротьба за збереження, відстоювання “національного Я”, а особливо творення нових слів, враховуючи структурно-семантичні, стилістичні та інші особливості рідної мови й використовуючи всі потенційні можливості, закладені в ній, прагнення до повернення національної ідентичності й самобутності українській мові. Глобалізація й автохтонізація здебільшого різновекторні явища, хоча іноді вони мають точки дотику, взаємодії й переплетення.

Нерідко автохтонізація включає в себе як важливий і невід’ємний складник деколонізацію. Щодо останньої досить слушні думки висловив Б.Ажнок: “Деколонізація пов’язана з утвердженням національної ідентичності. У мовній сфері це передбачає вирішення принаймні трьох основних завдань: 1) збільшення кількості носіїв української мови; 2) розширення її функціонування в тих сферах, у яких вона представлена мінімально, та 3) очищення корпусу мови (лекики, граматики, фонетики) від іншомовного впливу, передусім її дерусифікація” [1, с. 48].

На початку третього тисячоліття автохтонізація й деколонізація в українській мові засвідчені передусім на словотворчому рівні. У цьому плані помічено розвиток кількох важливих процесів. Варто детальніше зупинитися на них.

Особливо помітною є **активізація творення нових слів на основі власних мовних ресурсів** – питомих способів словотвору, твірних основ, коренів, суфіксів, префіксів, постфіксів тощо. Традиційно серед способів словотвору істотно домінує морфологічний. Особливо інтенсивно продукуються нові слова суфіксальним, основоскладанням, абrevіацією, а останнім часом і префіксальним підспособами.

В аналізованій період засвідчено подальше зростання продуктивності таких питомих суфіксів і суфіксоїдів, зокрема *-ик, -ач, -ець, -иц(я), -к-, -ість, -щин-, -нн(я), -ств-/цтв-, -иськ(о), -н-, -льн-, -ов-/ев-, -ськ-, -ува-, -о-* та ін. Цікаво, що на сучасному етапі розвитку української мови засвідчено наростання словотвірної активності непродуктивного в радянську добу і навіть у кінці ХХ століття питомого афікса *-ин(я)*, що поєднується з іменниковими твірними основами. Названий постпозитивний формант сприяє збільшенню корпусу агентивів-фемінативів. Цікаво, що утворені за його допомогою деякі слова поступово витісняють російські входження радянської доби (пор.: *продавчиня* (зам. *продавищия*), *плавчиня* (зам. *плавчиха*). Вони містять відтінок розмовності та, на нашу думку, виникли переважно за аналогією: *гравчиня, виборчиня, творчиня, археологиня, біологиня, дозорчиня* (пор.: із здавна відомими, а нині відродженими словами *грекуня, берегиня, кравчиня*, утвореними за такою самою словотвірною моделлю). Хоча засвідчено приклади, коли в процесі активного функціонування, інтенсивного “розкручування” у мові мас-медіа, деякі з них здатні поступово втрачати маркер розмовності й ставати нейтральними словами (*монархуня, плавчиня, борчиня, членкуня, ковалькуня* “жінка-коваль”), проникаючи у всі функціональні різновиди сучасної української мови, навіть ставати надбанням офіційно-ділового й наукового стилів. Контексти підтверджують активне функціонування аналізованих утворень у сучасних ЗМІ: *Гравчині в доволі простих епізодах легко доводили ситуацію біля*

власних воріт до кипіння, не реалізовували безліч, здавалося, стовідсоткових голевих моментів (газ. “Україна молода”, 15.07, 2011); Пам'ятний знак Українській пісні у Полтаві — символічний монумент на честь української народної пісні, втілений у постаті напівлегендарної талановитої **творчині** пісень Марусі Чурай uk.wikipedia.org/wiki/Чурай).

Зібраний фактичний матеріал доводить важливість основоцентричного підходу в сучасному словотворі. Надзвичайно продуктивними власне українськими основами, які розширюють дериваційні парадигми в цей період виступають: **держав-**, **україн-**, **народ-**, **висок-**, **низьк-**, **мов-**, **закон-**, **взаєм-**, **внутрішн-**, **вогн-**, **все-**, **нов-**, **сам-**, **світ-** та багато ін. Прикладами слугують цілі словотвірні ланцюжки від них: **держав-** (*наддержжава, державити, антидержавити, державництво, державознавець, державознавство, державотворець, державотворчий, державобудівник, державобудування, державотворення, державовласність, державоутворний, держмити, держгодівниця*), **україн-** (*українськість, україніка, україністика, україністичний, проукраїнський, антиукраїнський, надукраїнський, українозневажаєць, нашоукраїнець, українолог україномовний, україноненависник, українонімий, українознавство*), **народ-** (*народопсихолог, народодержавець, народодоборець, народодовірець, народорадівець “член Народної Ради”*) та ін. Наведені слова сприймається як питомо українські, утворені на базі ресурсів національної мови, зрозуміліші, прозоріші своєю семантикою і навіть внутрішньою формою.

Власне втіленням тенденції до економії мовних зусиль спричинено активізацію творення нових слів шляхом основоскладання (як чистим, так і з суфіксацією): *духозрушення, берегоукріплення, металокрадій, працетерапевт, нашоукраїнець, заставоутримувач, кулевловлювач, яйцерізка, білосердечні, солодкомовець*), а також абрєвіацією: *ЗНО* (зовнішнє незалежне оцінювання), *ОСББ* (Об'єднання співвласників багатопверхових будинків), *ЗВТ* (Зона вільної торгівлі) та ін.

Характерно, що з-поміж значної кількості питомих префіксів і префіксоїдів (**не-**, **над-**, **про-**, **по-**, **до-**, **за-**, **роз-**, **без-**, **між-**, **пере-**, **з/-с-**, **від-**, **напів-**, **спів-**, **перед-**, **після-**, **проти-**) при творенні нових слів на нинішньому етапі розвитку мови більш продуктивними стали тільки деякі. Зокрема до них належать такі: **напів-** (*напіввождь, напівоборонець, напівавторитет, напівбомж, напівбезхатченко*), **спів-** (*співдиректор, співзасновник, співкерівник, співорендар, співголова*), **недо-** (*недополітик, недогосподарник, недопереклад, недопочуття, недоратифікація, недоукраїнець*), **перед-** (*передрак*), **проти-** (*протиалергійний*), **після-** тощо.

В останнє десятиліття, як і в українській мові загалом, так і в дискурсі ЗМІ, помічено взаємодію та поєднання двох протилежних і взаємозалежних тенденцій – глобалізації й автохтонізації. Це засвідчено в істотному посиленні тенденції до **гібридизації**, або змішаного словотворення. Суть її полягає в активізації поєднання іншомовних і питомих словотворчих ресурсів – слів, основ, афіксів. Характерно, що вона поступово починає проникати в різні стилі й жанрові різновиди української мови. З-поміж інновацій зафіксовано як нормативні (*авансотримач, слінгоносіння, інді-поп-співачка, інтернет-розробник*), так і колоквіальні (розмовні ненормативні) (*бізнесюк “бізнесмен”, каратюга “каратист”*) та оказіональні (*українбаши, топ-гість*) одиниці. Напр.: *Видача грошових коштів під звіт працівникам, які входять до списку авансотримачів, дозволяється лише після погашення заборгованості за раніше отриманими сумами. dtk.com.ua/school/ukr/2001/42/42sc1.html; Третій етап: наприклад, бізнесюк свідомо починає виробляти шкідливу для життя продукцію. Логіка та ж сама. Якщо буде забивати голову турботою про людей – розориться. pravda.com.ua; А якщо припустити, що у Леоніда Кучми є хоч якісь шанси на перемогу, то Україні світить повторення туркменського досвіду. “У них є довічний туркменбаші, а тут нам пропонують довічного українбаші”, – зауважив народний депутат від “Нашої України” Борис Бєспалій (газ. “Високий замок”, 02.01.2004). Вони засвідчують інтелектуалізацію та креативні можливості українського соціуму останніх років. Серед аналізованих номєнів зафіксовано також негативну тенденцію – появу деяких гібридних композитів, одним із складників яких виступає варваризм в іншомовному написанні (латиною): *пєнуукраїнець, VIP-будиночок, VIP-біженець, VIP-жінка, VIP-гість, PRник, KFORівець*, але іноді і в українській транслітерації (*ньоукраїнець, ВІП-засєдженє, ВІП-в'єзєнь*). Напр.: *Тому побачити разом усі фотопортрети не тільки багатих і знаменитих, а й душевно чуйних VIP-жінєнок уже неможливо, хіба що порізно, у приватних колекціях (газ. “Дзеркало тижня”, 22.09, 2011); Чи вирішить Європейський суд проблеми українських ВІП-в'єзнієв? www.unian.net/ukr/news/news-477065.html. Такі одиниці свідчать про занадто відчутну демократизацію і розкованість журналістів і пересічних мовців, а також слугують ілюстрацією започаткування небажаної тенденції, що полягає у варваризації українського словотворення. Звичайно, із погляду культури мови й нормативності варто дотримуватися української транслітерації таких лексем-новотворів, а ще краще – замінювати їх питомими інноваціями (на зразок: *новоукраїнець* (зам. *пєнуукраїнець, ньоукраїнець*)).**

У руслі автохтонізації й економії в українській мові на початку ХХІ століття досить інтенсивно утворюються власне національні одиниці лексико-семантичним способом, або семантичною деривацією. Засвідчено розширення і поглиблення змістового обсягу значної кількості питомих слів, тобто виникненням у них лексико-семантичних варіантів, завдяки яким відбувається поповнення і удосконалення виражально-

зображальних засобів літературної мови. Вторинні, або опосередковані, номінації з'являються в результаті пошуків ефективніших засобів називання, нерідко ускладнених конотативною семантикою. З'явившись спершу в мовленні, переважно як переносні, інноваційні значення, у процесі інтенсивного вживання більшість із них стає невід'ємним надбанням мовної системи. Адже постійне зростання загального обсягу знань як результат інтелектуалізації соціуму, інтенсивний розвиток суспільства безпосередньо позначаються на значеннєвих модифікаціях, на збільшенні загального обсягу семантичної структури мови. Фактичний матеріал дає підстави твердити, що в новітню добу помітно зросла активність цього способу номінації. Так, у досліджуваній період нових значень набули відомі слова: *одруження* “воз'єднання, об'єднання, злука”, *небожитель* *ірон.* “високопосадовець; представник вищих верств суспільства, еліти”, *більшовики* *ірон.* “ті, хто мають більшість (у парламенті, уряді)”, *дно* “низ, останні місця”. Напр. у контекстах: *Нічого дивного: для політичних фанів їхній кумир — це істота, яка знаходиться поза критикою, як то кажуть, “небожитель”, на якого можна дивитися лише знизу вгору (газ. “День”, 18.06, 2010); На дні турнірної таблиці знаходяться [футбольні команди] “Чарльтон”, “Вест Гем” ... (Українське телебачення, 04.03, 2007, об 11.55, канал “Футбол”)*.

Досить важливим складником автохтонізації й деколонізації в українській мові початку XXI століття (як і в кінці XX) залишається **актуалізація** (відродження, або “нове життя”) досить значного шару незаконно усунутих, проскрибованих чи просто пасивізованих питомих слів або давніх запозичень, які ввійшли до загальнономовного словника не через російську мову. Аналізовані слова розглядаємо як функціональні неологізми, оскільки на початку третього тисячоліття істотно змінився ступінь їх використання: від забутих чи рідковживаних до загальновідомих і активнофункціональних (здебільшого зі зміною їх стилістичної маркованості). Серед них виділяємо дві основні групи. Першу становлять вдалі й доречні, апробовані на життєвість тривалою мовною практикою: *чільник* “проводир, ватажок, керівник”, *банківець* “працівник банку”, *витинанкар*, *маланкар*, *українофіл*, *сварга* “1) один із різновидів хреста; 2) давній вид бойового мистецтва” та ін. Пор.: *Один з чільників опозиції в Київській розкрив плани на переобрання столичного голови toemisto.com.ua*; *Просто в Україні ніяк не вдається полегшити здійснення електронних платежів. Але, гадаю, життя скоро підкаже нашим банківцям, де гроші лежать. www.litgazeta.com.ua · 4303 КБ*; Частина з них відроджено замість лексичних одиниць засвоєних із російської мови або структурно і семантично схожих із росіянізмами: *виш* (зам. *вуз*), *забій* “механічне пошкодження м'яких тканин, органів” (зам. *ушиб*), *ікономаляр* (зам. *іконописець*) та ін. Цікаво, що з-поміж них зустрічаємо також і терміни: *правець мед.* “гостре інфекційне захворювання, що характеризується корчами; спричинюється мікробом, який проникає в організм через рани, подряпини і т. ін.” (зам. *стовбняк*), *сухота мед.* (зам. *туберкульоз*), *духівник ред.* (зам. *духовник*) тощо. Напр.: *Запорізька область – першопроходець у впровадженні програми соціальної допомоги хворим на сухоту у вигляді продуктових наборів, які роздаються двічі на місяць. misto.zp.ua*. Друга група – це невдалі й не бажані в мовному узусі одиниці, відродити які намагаються деякі мовці: *трупарня* (зам. *морг*), *спортовець* (зам. *спортсмен*), *перемитник* (зам. *контрабандист*) та ін., пор.: *У командному заліку перемогли боксери з ДЮСШ №1, другими стали бійці зі спортклубу “Бояни” Новоселицького району, а третіми – спортсменці з Хотина. gazeta-bukovyna.cv.ua*.

Спостереження за станом лексичної системи сучасної української мови засвідчують досить вагомий вплив на її розвиток ще однієї тенденції – **пуризації**. Заманіфестована тенденція нерозривно пов'язана з попередніми. Її навіть можна, до певної міри, вважати невід'ємною частиною деколонізації, актуалізації, орозмовлення і питомого словотворення. Деривацію таких новотворів й відродження призабутих у добу національного самоусвідомлення стимулювала негативна реакція мовців на запозичення (особливо з російської мови радянської доби), а також прагнення зберегти неповторність і своєрідність рідної мови, розвинути й збагатити її номінативну систему, виражально-зображальні можливості. Позитивним явищем, як нам видається, є пуризми, на зразок: *справочинець* (зам. *діловод*), *відрядженець* “той, хто перебуває у відрядженні” (зам. *командировочний*), *вишівець* (зам. *вузівець*), *битка/бучка спорт.* (зам. *біта*), *санкар спорт.* “той, хто займається швидкісним спуском на спортивних санях” (зам. *саночник*), *рукоборство* (зам. англ. *armwrestling* від *art* – рука і *wrestling* – боротьба) та ін. Пор.: *Ми щойно впевилися: російське дело в канцелярському вжитку зветься справа. Звідки ж тоді діловод і діловодство? На це, мабуть, може відповісти лише бюрократична філологія, позбавлена національного “Я”. Якби не її лакейська сверблячка зводити все до “общепонятного”, ми б і досі спокійно писали б собі справочинець і справочинство, як це практикували В. Підмогильний і Є. Плузник izvestiya.odessa.gov.ua/; Нагадаємо, що львівські санкарі у складі збірної команди України цілеспрямовано готуються до участі у Перших зимових Юнацьких Олімпійських Іграх. galinfo.com.ua/news/99121.html; – Рустаме, а хто з харківських спортсменів став першим чемпіоном світу з рукоборства? – Наш нев'янучий заслужений майстер спорту Дмитро Безкоровайний. У тому ж таки 1997 році slk.kh.ua/view_post.php?id=1006. Проте в сучасних ЗМІ простежується й негативна тенденція – суб'єктивне намагання актуалізувати й кодифікувати деякі застарілі, рідковживані, вузькорегіональні слова та штучні утворення замість апробованих і узвичаєних (переважно запозичених інтернаціоналізмів або спільних із російською мовою термінів і професійних лексем), що стали вже органічними складниками української мови. Так, в окремих електронних і друкованих мас-медіа деякі журналісти й автори надають перевагу таким*

одинаціям, як: *котун* (зам. *футболіст*), *сітківкар* (зам. *тенісист*), *навкучачник*, *п'ястукар* (зам. *боксер*), *лижви*, *лещета* (зам. *лижі*), *світлицець* (зам. *фотограф*), *летун* (зам. *льотчик*) та ін. Напр.: *Двома тижнями вимірювався боксерський турнір [XXVII Олімпійських] Ігор. На сіднейському ринзі українські навкучачники були на видноті. Їх гурт налічував 11 бійців... Керманічі нашої дружини сподівалися від хлопців 2-3 нагород. Та вони перевершили всі сподівання: відразу п'ять українців дісталися до півфіналу ...* (газ. "За вільну Україну", 06.10, 2000, с. 4). *Кращого світлицця визначали народним голосуванням. У рамках святкування Всесвітнього дня туризму на площі Філармонії було розгорнуто тематичну фотовиставку.* chernivtsy.hut2.rw/main/29.09.2011/index.htm. Аналізовані слова з'являються як наслідок гіперкоректності, спроби утвердити нові літературні норми.

Із розглянутими вище тенденціями глобалізації й автохтонізації тісно пов'язані ще протилежно спрямовані, взаємодіючі, але водночас такі, що перебувають у взаємопереплетенні, – **окниження / орозмовлення**. Перша з них як у загальнонародній мові, так і в дискурсі мас-медіа спричинена інтенсивним входженням нових і відроджених книжних слів переважно з різних терміносистем – наукової, технічної, конфесійної, ділової тощо. І процес окниження літературної мови відбувається постійно, оскільки мова поповнюється новими поняттями, іншомовними словами-термінами [3, с. 256-257]. Важаємо, що входження таких одиниць у мовну практику сучасних ЗМІ відбувається поступово й поетапно: спочатку вони побутують у мовленні української еліти (учених різних галузей, інженерів, конструкторів, технічних працівників), згодом їх опановують журналісти й доносять через друковані й електронні засоби інформації пересічним громадянам. Так, нині спостерігаємо інтелектуалізацію (раціоналізацію) української нації, причому більшості верств спільноти, а також і її мови. Цьому значною мірою сприяє також інтернетизація, число користувачів якої в Україні поступово й неупинно збільшується, наукові й науково-популярні журнали, газетні статті про наукові й технічні винаходи, програми радіо й телебачення відповідної тематики тощо. Ілюстраціями інтелектуалізації мови, зростання в ній книжних елементів в аналізованій період слугують, наприклад, такі слова: *квест* "жанр інтелектуально-логічних ігор", *метаблогінг*, *кардер*, *синтон* "структурна одиниця молекули органічної речовини, абстрактне поняття, що використовується в плануванні хімічного синтезу", *біоетанол* "етанол, який отримують у процесі переробки рослинної сировини для використання як біопаливо", *каноністика*, *справочинство* тощо. Напр.: *Використання мікроблогінгу, зокрема Твіттера, переживає справжній бум* (газ. "День", 13.05, 2011); *Біоетанол ніяк не впливає на стан атмосфери. Біоетанол виділяє стільки ж парникових газів, скільки поглинає рослинна сировина для його виробництва*. 24tv.ua.

Тенденція до орозмовлення в аналізованій період зумовлена передусім демократизацією всього суспільного життя України, а відтак і мови. Книжна лексика, яка є переважно нейтральною, стандартизованою доходить переважно до розуму сприймачів інформації. Коли б автори в мас-медіа використовували лише названі одиниці, то це втомлювало б сухістю й одноманітністю, нецікавістю. Тому працівники мас-медіа долають стереотипи книжного стилю шляхом орозмовлення літературного стандарту, використовуючи можливості експресивно-оцінного зниженого словотворення, в якому стилістичний ефект досягається завдяки зіткненню розмовних і книжних елементів. Використання розмовних одиниць також зумовлене іншою визначальною ознакою аналізованого підстилю – намаганням демократизувати та урізноманітнити виклад матеріалу, зробити його дохідливішим для пересічного громадянина, вплинути на емоції сприймача інформації, зацікавити його, переконати, спонукати до співпереживання, співчуття або викликати почуття неприйняття, осуду, зневаги тощо. У мові сучасних електронних і друкованих ЗМІ для досягнення певного стилістичного ефекту автори також вдаються до емоційно-експресивних, образних запозичень із розмовно-побутового стилю (рідше – стилізації новоутворень під розмовність): *гуртило/гуртяк* "гуртожиток", *мобільник*, *маякнути* "дати про себе знати, подзвонивши по мобільному телефону, але не говорити", *цифровик* "цифровий фотоапарат", *електронка* "електронна пошта", *замериканитися*, *розрулювати*, *тусівниця*, *мажорка*, *студик* "студент", *Могилянка* "Національний університет "Києво-Могилянська академія", *деп* "депутат", *вельветки* "легкі вельветові черевички" та ін. Напр. у контексті: *Цього понеділка "студики" всього світу святкуватимуть свій день ...* (газ. "Україна молода", 15.11.2003); *Незалежна експертна рада з питань діяльності мас-медіа має допомагати ЦВК "розрулювати" виборчі конфлікти*. www.telekritika.ua.

У словниковому складі аналізованого періоду продовжує більш активно виявлятися тенденція до **субстандартизації**, започаткована в кінці минулого століття. Характерно, що різноманітні за походженням жаргонізми та арготизми вже не є поодинокими вкрапленнями в текстах публіцистичного, художнього, розмовного стилів сучасної української мови. Вони надзвичайно активно вживаються у названих функціональних різновидах мови (а особливо в ЗМІ), стають відомими багатьом, а тому пересуваються із периферії лексичної системи до її ядра. Не виключено, що невдовзі деякі з них стануть нормативними й кодифікованими. Наприклад, нині широко знаними українськими мовцями, на нашу думку, можна вважати жаргонізми із різних царин: *скачувати* "скопійовувати якусь інформацію", *геймер* "людина, яка захоплюється комп'ютерними іграми", *колеса* "таблетки, що містять наркотичні речовини"; *підрізати* "несподівано стрімко обігнати який-небудь транспорт (перев. авто), перешкоджаючи його подальшому рухові", *тугрики жарт*, "гроші", *фолити* "грубо порушувати правила гри (в футболі) або допускати помилки під час гри (в

баскетболі)” та ін. Це ж стосується і деяких арготизмів переважно кримінального середовища: *кинути* “виманювати за допомогою махінацій значні суми грошей; ошукувати когось”, *дерибан* “поділ награваного”, *розбірка* “з’ясування стосунків, зведення рахунків у кримінальному середовищі (як правило із застосуванням зброї, побоями, вбивствами)”, *замочити* та ін., які звучать навіть у мовленні високопосадовців. Пор. у контекстах: *На сьогодні існує безліч сайтів на яких можна скачати музику, але скрізь є один неприємний аспект для користувача, це величезна кількість реклами!* *ukr-web.org.ua/*; *Київські чиновники від медицини так само, як і профспілкові боси, хотіли заробити на санаторних землях. Різниця була лише у схемах дерибану* (газ. “Дзеркало тижня”, 17.02, 2012).

Засвідчено, що в українській мові початку XXI століття, особливо в дискурсі ЗМІ, ще тісніше пов’язані з тенденціями глобалізація/автохтонізація і книжність/розмовність досить важливі нині дві тенденції – **безо́бразність/о́бразність**, або стилістична нейтральність і маркованість. На тлі багатьох нейтральних слів (особливо термінів, абстрактних понять, слів наукового і ділового реєстру та ін.) засвідчено використання готових або творення нових образних одиниць. Це здебільшого зниженорозмовні позанормативні слова або інновації емоційно-експресивного характеру: *невдалюга*, *бандюк*, *голяра*, *бичарня* “гуртожиток для заробітчан”, *пензлювати* “іти”, *кнопко дав* та ін. Напр.: *Тому пензлюйте перш ви, обвинувачувачі, до СУДУ з ФАКТАМИ, а не всяким бредом на шпальтах ЗМІ, особливо в УП.* *pravda.com.ua*; *На зорі вітчизняного парламентаризму, років 10-12 тому, політики і журналісти з гордістю вимовляли “парламентарій”.* *Згодом панів, що засідають “під куполом” на Грушевського, частіше стали називати просто народними депутатами. Це згодом увійшло в моду скорочено-зменшуване “нардеп”. А вже сьогодні у деяких ЗМІ, переважно інтернет-виданнях, все частіше потрапляє на очі зневажливе “кнопкодави”* (газ. “День”, 08.02, 2012). Проте останніми роками, за нашими спостереженнями, намітилася тенденція до активізації творення гібридних слів, автори яких – публіцисти й дописувачі – свідомо і з певною настановою вдаються до поєднання іншомовних і власне українських основ або афіксів чи книжного елемента з розмовним (рідше – жаргонним, арготичним чи діалектним), тобто до незвичного структуруванням різних за семантикою, будовою, стильовою належністю словотворчих складників і слів (“поєднанням непоєднуваного”), також до відтворення конкретної мовної ситуації, вдалої аналогії, асоціативних зв’язків тощо. Так виникають влучні слова-характеристики особи (переважно оказіональні), які нерідко виражають певне ставлення до явища, індивіда, поняття, реалії тощо: *Наші телеспортяги відзначаються особливо бурхливим розвитком інтелекту. Їхні авторські неологізми потребують окремих досліджень* (газ. “Українське слово”, 6-12.04, 2000, с. 14); *Жлобократія не має кольорів. Хтось із жлобократів називає себе “помаранчевим”, хтось — “блакитним”, а насправді вони безбарвні. І бачити в них якийсь колір може тільки політичний дальтонік* (газ. “Україна молода”, 28.11, 2007).

На сучасному етапі розвитку української мови досить потужною є тенденція до **економії мовної енергії, лінгвальних засобів**. Остання особливо помітна в дискурсі сучасних ЗМІ, де надзвичайно дорого коштує друкований рядок і ефірний час. Практично цього досягають використанням: а) ріхних типів аббревіатур (*МАФ* – “мала архітектурна форма – кіоск, ларьок, лоток, павільйон”, *БІОТ*, *НУНС*, *соцмережа*); б) універбативів (єдинник – фізична чи юридична особа, яка сплачує єдиний податок; *маршрутник* – водій або власник маршрутного таксі чи автобуса); в) нульсуфіксальних одиниць та усічень (*наунівер* – *науніверситет*, *деп* – *депутат*); г) складних слів (*високопосадовець* – *працівник*, *службовець*, який обіймає високу посаду; *грошороб* – *робити гроші*); г) деяких новозапозичень (*тіломіри* – *кінцеві ділянки хромосоми, які захищають її; по зер* – *позірний представник певної молодіжної субкультури*) замість розгорнутих номінативних одиниць – словосполучень, перифраз, фразеологізмів. Як бачимо, прагнення до економії в лексичній системі української мови нині засвідчено здебільшого на рівні словотвору. Відрадно, що явища економії в словотвірній номінації в національній мові вже представлено в ґрунтовному монографічному дослідженні А.Нелюби [6].

В аналізованій період помічено подальше посилення **антропоцентризму** в сучасній українській мові, який ґрунтується на уявленні про узагальненого мовного суб’єкта, а також виявленні в мові й мовленні найрізноманітніших його інтенцій та волевиявлень. Безперечно, цьому сприяють ряд чинників як позамовного, так і внутрішньомовного характеру, що діють переважно комплексно, у взаємопереплетенні. Тому все, що характеризує людину з різних сторін, а також пов’язано з нею, представлено як в нових іншомовних, так і в питомих словах: *грумер* “перукар собак та інших домашніх тварин”, *фрилансер* “вільнонайманець, який сам шукає собі проекти, може одночасно працювати на кілька фірм”, *фільмар* “особа, яка займається виробництвом фільмів”, *агротурист*, *бездіяльник*, *народовбивець*, *солодкомовець* та ін. Напр.: *Із загальної кількості європейських агротуристів 86,7% — це в основному молодь до 33 років із великих міст (із понад стотисячним населенням)* (газ. “День”, 08.07, 2011); *Невже ще раз дозволимо солодкомовецьям задурити нам голови — адже за цими балачками криється маніакальне бажання будь-що зберегти владу* (газ. “Дзеркало тижня”, 05.07.2008).

Засвідчено, що в лінгвальній практиці кожного нового покоління з'являються певні мовні особливості порівняно з мовленням його попередників. Через це ще однією досить важливою тенденцією розвитку національного словника виступає **мода** на певні лексичні одиниці. Модні слова – це специфічний і пізнаваний шар лексики, що містить слова іншомовні і стилістично обмежені, які відрізняються незвичайністю звучання і семантики, високою частотою використання, тобто такі, що перебувають у фокусі загостреної мовленнєвої уваги сучасної людини [2, с. 1]. Так, за нашими спостереженнями, надзвичайно модними лексичними одиницями виступають: *бой-френд*, *блокбастер* “високобюджетний художній фільм”, *бренд* “розрекламована марка якогось товару, послуги, нової ідеї”, *планшетник* “планшетний комп’ютер”, *плазма розм.* “плазмовий телевізор”, *мажор* “дитина багатих батьків, яка має низькі моральні якості” та багато ін. Пор.: *Мене проблема сім’ї і любові прихотила за горло, коли мій... гм... завжди не знаю, як краще назвати цю людину. Бой-френд — якось незграбно, по-підлітковому; коханий — дуже пафосно; партнер — це слово залишимо для візиту до гінеколога. Мабуть, єдине нормальне слово — слово “мій чоловік” (газ. “День”, 24.03, 2000); До того як з’явилися **планшетники**, синонімом мобільного комп’ютера був ноутбук. *beniterreni.com.ua*». Активний процес перетворення таких слів в одиниці загальномовного словника підтримується мовною модою, що її пропагують також і ЗМІ.*

Отже, посилення проаналізованих тенденцій засвідчує, що лексична система української мови початку XXI століття є відкритою, динамічно розвивається, відповідає на всі виклики часу й соціуму. Проте деякі мовні процеси мають бути керованими фахівцями.

Вважаємо, що надалі варто глибше простудіювати як основні тенденції в розвитку лексичної системи й словотворення конкретних слов’янських мов, так і низку побічних, другорядних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації / Б.М.Ажнюк // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 50-54.
2. Бічай Ю.В. “Модні” слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця XX – початку XXI ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 “Російська мова” / Ю. В. Бічай. – Дніпропетровськ, 2003. – 20 с.
3. Єрмоленко С. Книжна мова // Українська мова: Енциклопедія / [В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид. випр. і доп.]. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 256-257.
4. Жайворонок В.В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць / В.В. Жайворонок // Мовознавство. – 1999. – № 6. – С. 32-46.
5. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку XXI ст.: [монографія] / М.І. Навальна. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго: Інститут української мови, 2011. – 328 с.
6. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови / Анатолій Нелюба. – Харків: ТОВ “Сучасний друк”, 2007. – 302 с.
7. Радчук В. Українська мова в контексті глобалізації лінгвосфери / В.Радчук // Українська мова. – 2002. – №3. – С. 3-14.

УДК 378.091.12.011

ПРОЕКТНА ТЕХНОЛОГІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

Строганова Г.М., к. пед. н., старший викладач

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті автор подає загальний аналіз проектної технології навчання як дидактичної структури у професійному становленні майбутніх учителів-словесників.

Ключові слова: проектна технологія, проектне навчання, навчальні проекти, професійна підготовка майбутніх учителів-словесників.